

Лекція 12. Поняття причин та умов злочинності в кримінології

План

1. Поняття причин злочинності в кримінології.
2. Поняття умов злочинності в кримінології.
3. Поняття корелянтів злочинності.

Література:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін Юре, 2007.
2. Кримінологія: Підручник / За заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2002.

1. Поняття причин злочинності в кримінології

Причинами та умовами злочинності є система соціально-негативних явищ та процесів, які її детермінують як свій наслідок. *Причини та умови злочинності не випадковий механічний набір детермінант злочинності, а система, яка являє собою єдність та цілісність взаємодіючих підсистем та елементів, які розташовані в певній ієрархії та підрядності рівнів.*

Причини – це явища (системи), що породжують інші явища (системи) – *наслідок. Причинний зв'язок* – зв'язок генетичний. Під причинами злочинності науковці розуміють такі явища суспільного життя, які породжують злочинність, підтримують її існування, викликають її зростання або зниження.

Причиною, яка найближче стоїть до злочинного акту, є антисоціальна мотивація поведінки. Виникає запитання: звідки ж вона береться у деяких членів суспільства? Якщо йти по ланцюжку причинності в зворотному напрямі від цієї «кінцевої» причини, то ми бачимо багато факторів, які формують цю кримінальну мотивацію, виступають попередньою ланкою в детермінації злочинів і відображають об'єктивні суперечності, які існують у суспільстві.

До системи кримінологічної детермінації входять такі детермінанти, як: *причини, умови, корелянти. Детермінація включає різні зв'язки: причинно-наслідкові, кореляційні, функціональні, зв'язки стану, структурно-системні* тощо. Система охоплює усі види детермінації у часі: минулого, теперішнього та

майбутнього і є різновидом соціальної, статистичної (ймовірної), ідеально-цільової детермінації.

Причини – явища криміногенної системи, що утворюють інші явища у цій системі – наслідки (причинний зв'язок є генетичним). За внутрішньою структурою він може відображатись як: а) **бінарний (дволанковий) зв'язок причини і наслідку**; б) **причинний ланцюг, що означає послідовну змінність причинних ланок (зв'язків), де причини виступають попереду наступних причин, які є їх наслідками**; в) **причинна мережа («дерево причинності»)** як система явищ, які охоплюються єдиною динамічною структурою, де стан кожного з них обумовлений станом інших елементів цієї системи.

Отже, **під причинами злочинності в кримінології прийнято розуміти ті негативні соціальні явища (чинники), які породжують та відтворюють злочинність і злочини як свій закономірний наслідок.**

Найбільш поширеними **причинами злочинності** є: 1) **об'єктивні причини** (соціальна нерівність у суспільстві; невідповідність домагань індивідів та можливостей задовольнити потреби чесною працею); 2) **суб'єктивні причини** (особливості виховання окремого індивіда; спадкові якості; приналежність до певних соціальних чи етнічних груп та ін.)

Для аналізу причин злочинності важливою є **психологічна установка особистості, її ставлення до вчиненого кримінального правопорушення**, на основі якого виділяють два види злочинності. Для **професійної злочинності** характерно те, що дана категорія осіб ставиться до злочину як до свого бізнесу, специфічної формі діяльності, що вимагає певної підготовки (наприклад, «кілери», кишенькові злодії, та лідери злочинних угруповань). **Ситуативна злочинність** відрізняється тим, що її причинами, як правило, є: втягнення осіб у злочинну діяльність більш досвідченими злочинцями; перебіг несприятливих життєвих обставин; необережність; афекти, психологічні зриви.

2. Поняття умов злочинності в кримінології

Другий вид детермінації – **умови** – їх зв'язок з причиною та наслідком називають **обумовленням**. Вони поділяються на дві групи: 1) умови, що

сприяють виникненню (формуванню) причин; 2) умови забезпечення реалізації результативного процесу вчинення злочинів.

Умови вчинення злочинів – ті життєві обставини, які сприяють злочину, полегшують його вчинення.

Умови вчинення злочинів можна поділити на: **об'єктивні** (традиції країни; сила (або слабкість) правоохоронних органів; сила, організованість злочинності; рівень корупції; ставлення до злочинності у масовій свідомості та ЗМІ) та **суб'єктивні** (конкретне соціальне оточення окремої людини; конкретні життєві обставини).

Умови – це сприятливе (або несприятливе) середовище реалізації наявного у суспільстві злочинного потенціалу. Дуже рідко присутня тільки одна умова, що сприяє вчиненню злочину, зазвичай вони діють комплексно.

Важливе значення як умови, що сприяє або перешкоджає злочинності, може бути *ставлення до злочинності в ЗМІ та масовій культурі*. Особливо показовим у цьому є приклад України, де отримало дуже широке поширення таке явище, як естетизація злочинності.

Естетизація злочинності – значна питома вага злочинної теми в ЗМІ, велика кількість книг про злочинність, художніх фільмів, в результаті чого вона стає частиною культури, об'єктом пильної уваги з боку самих її споживачів. Злочинці стають героями книг, художніх фільмів, пісень. Професійно зняті кінокартини («Бригада», «Бандитський Петербург») показують злочинців нормальними людьми зі своїм кодексом честі, привабливими рисами, а злочин як звичайний вид бізнесу, хоча і специфічний. У суспільстві непомітно формується ставлення до злочинності як до буденного явища, стирається грань між законослухняними людьми та злочинцями. Також певний виховний вплив виявляється на молодь. Діти, підлітки, бачать на екранах культ сили, легкого досягнення успіху, сцени красивого життя, спокус, починають грати в «бандитів», наслідувати поведінку героїв кіноекрану, підсвідомо починають ставитися до злочину, як до одного з можливих способів життя.

Крім об'єктивних умов, що сприяють вчиненню злочину, існують і **суб'єктивні умови** – конкретні життєві обставини, що полегшують вчинення конкретних злочинів. Наприклад, автомобіль без сигналізації має більше шансів опинитися в угоні. Вірогідність вчинення злочину підлітком з нормальної родини значно нижче, ніж ймовірність злочинної поведінки підлітка з асоціальної сім'ї (алкоголіків, наркоманів).

Умовами, що сприяють вчиненню злочину, можуть бути і **обставини, які не залежать від волі людей і не контролювані ними** – стихійні лиха, війна, терористичні акти та ін.

Одними з різновидів суб'єктивних умов, що сприяють вчиненню злочину, є **віктимологічні умови**, при яких жертва сама полегшує злочинцеві шлях до злочинної поведінки та результату.

Отже, умови, як елемент кримінологічної детермінації, безпосередньо не породжують злочинність, але «відкривають шлях» для дії причин, полегшують настання суспільно небезпечних наслідків. У переважній більшості умовами виступають всілякі недоліки в управлінській та організаційній діяльності різних галузей господарства і державного апарату.

3. Поняття корелянтів злочинності

Третій вид детермінації – **корелянти** – їх зв'язок з наслідком – **кореляція**, під час якої синтезується: **необхідність та випадковість, можливість і дійсність, причини і наслідки, визначеність і невизначеність, однозначність і неоднозначність**.

Кримінологічне визначення названих категорій обмежує їх застосування у практичній площині правоохоронної діяльності, в першу чергу під час досудового розслідування, судового розгляду, а також прокурорського нагляду. В колишньому КПК України визначалися межі, в рамках яких ці обставини підлягали виявленню та усуненню. З 2012 р. КПК України не містить вимог, які б зобов'язували органи досудового розслідування, прокуратуру й суд виявляти причини та умови кримінальних правопорушень. Така ситуація негативно позначається на кримінологічному забезпеченні кримінального провадження,

що дає кримінологам обґрунтовані підстави формулювати науково-практичні пропозиції щодо «реанімування» певних кримінальних процесуальних норм.

На підставі цього варто розглянути *основні ознаки, які притаманні названим категоріям (причинам і умовам)*.

По-перше, *причини та умови, що сприяють вчиненню злочину, повинні бути необхідними*. Під *необхідними причинами та умовами* варто розуміти такі явища, без яких виникнення передбачуваного наслідку (тобто злочину) було би зведено нанівець.

По-друге, *причини та умови повинні бути юридично значимими*. **Юридична значимість** визначається взаємозв'язком двох критеріїв. **Перший критерій** полягає в тому, що *причини та умови, що сприяють вчиненню злочину, повинні мати безпосереднє відношення до розслідуваного діяння*. **Другий критерій** пов'язаний з тим, що *виявлення та усунення названих обставин повинно сприяти реалізації завдань кримінального провадження*.

По-третє, *між причинами та умовами, що сприяють вчиненню злочину, з одного боку, і злочинном – з іншого, повинен існувати закономірний зв'язок, такий, що об'єктивно існує, повторюється і зумовлює розвиток злочинного діяння*.

По-четверте, *причини та умови повинні неминуче приводити до вчинення злочину*. Це означає, що у випадку неусунення зазначених обставин обов'язково буде вчинено аналогічний злочин.

По-п'яте, *причини та умови злочину повинні бути виявлені в сукупності, оскільки при частковому (неповному) виявленні та усуненні даних явищ вони можуть привести до вчинення нових злочинних діянь*.

Отже, детермінація – це зв'язок, що включає різні функції та залежності: *спричинення, опосередкування і обумовлення*. Основними серед детермінантів є *причини (спричинення) та умови (обумовлення)*. Кореляти відтворюють такий зв'язок, який, у міру визначення його природи, може конкретизуватися в інший вид зв'язку (*обумовлення, опосередкування*). Системно-структурна детермінація відображає лише системні та структурні зв'язки.